

UDK: 091.127.321

Sabohat MAMATQOBILOVA,
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: sabohatmamatqobilova@gmail.com

Renaissance university dotsenti, DSc D.Uralov taqrizi asosida

YUNON –BAQTRIYA PODSHOSI YEVKRATID I TANGALARI HAQIDA

Annotatsiya

Tarix fanida ilmiy yechimini kutayotgan muammolar talaygina. Shulardan biri – O'zbek davlatchiligi tarixida Yunon-Baqtriya podsholigi tangalari tavsifi, ijtimoiy va madaniy hayot masalalarini yozma va moddiy manbalar bilan haqqoniy, tanqidiy tahlil qilish bugungi tarix fani va tarixchilar oldida turgan dolzarb muammolardan biridir. Tariximizni o'rganishda tangashunoslik fanining o'zni beqiyosdir. Tangalar bizga eramizdan avvalgi davrdan to hozirgi kungacha bo'lib o'tgan tarixiy va madaniy voqealar qolaversa, siyosiy, iqtisodiy, millatlarning diniy dunyoqarashlari, hukmdorlar titullari haqida ham qimmatli malumotlarni beradi. Maqolada Yunon-Baqtriya podsholigi tangalari va ularning klassifikatsiyasi, tangalar turlari va muomalasi Yunon-Baqtriya podsholigiga oid muhim numizmatik topilmalar to'g'risidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: Yunon-Baqtriya podsholigi tangalar turlari, Ellin va Sharq madaniyati, Iskandartepa yodgorligi, Yevkratid, Yevtidem, Demetriy, tangalarda aks etgan podsholik titullari.

О МОНЕТАХ ГРЕКО-БАКТРИЙСКОГО ЦАРЯ ЕВКРАТИДА I

Аннотация

В исторической науке существует множество проблем, ожидающих научного решения. Одна из них - описание монет Греко-Бактрийского царства в истории узбекской государственности, правдивый и критический анализ вопросов общественной и культурной жизни с использованием письменных и материальных источников - одна из актуальных задач, стоящих сегодня перед исторической наукой и историками. Роль нумизматики в изучении нашей истории бесподобна. Монеты предоставляют нам ценную информацию о политических, экономических, религиозных мировоззрениях народов, титулах правителей, а также об исторических и культурных событиях, происходивших от нашей эры до наших дней. В статье содержатся сведения о монетах Греко-Бактрийского царства и их классификации, типах и обращении монет, важные нумизматические находки, относящиеся к Греко-Бактрийскому царству.

Ключевые слова: Виды монет Греко-Бактрийского царства, эллинской и восточной культуры, памятник Искандартепе, Евтидему, Деметрию, отраженные на монетах царские титулы.

ON THE COINS OF THE GRECO-BACTRIAN KING EUCRATIDES I

Annotation

There are many problems waiting for a scientific solution in the science of history. One of them is the description of the coins of the Greco-Bactrian kingdom in the history of the Uzbek statehood, the truthful and critical analysis of social and cultural life issues with written and material sources is one of the urgent problems facing the science of history and historians today. The role of numismatics in studying our history is incomparable. Coins provide us with valuable information about political, economic, religious worldviews of nations, titles of rulers, in addition to the historical and cultural events that took place from BC to the present day. The article contains information about the coins of the Greco-Bactrian kingdom and their classification, types and circulation of coins, important numismatic findings related to the Greco-Bactrian kingdom.

Key words: Types of coins of the Greco-Bactrian kingdom, Hellenic and Eastern culture, monument of Iskandartepa, Euthydemus, Demetrius, royal titles reflected on coins.

Kirish. Eng qadimgi davlatlar joylashgan O'zbekiston hududida ellinizm sivilizasiyasi, hind-yevropaliklarning kelib chiqishi, dunyo dinlarining o'zaro ta'siri va sharqning eng qadimiy davlatlari, ularning faoliyati kabi murakkab masalalarga oydinlik kirituvchi noyob ma'lumotlar mavjud. XIX-XX asrlarda ellinistik Baqtriya tarixi Aleksandr Makedonskiy va uning vorislarining sharqqa yurishi bilan bog'liq holda

o'rganildi. Shundan kelib chiqib, numizmatik va yozma manbalar asosida Yunon-Baqtriya podsholigining tarixiga oid bir qancha qarashlar vujudga keldi. Bu manbalar asosida biz Ahamoniylar istibdodi va Aleksandr bosqini davrida Baqtriya o'lkasidagi holat haqida bilimga ega bo'lishimiz mumkin. Ellinizm tarixida Yunon-Baqtriya podsholigi yangi sahifa ochdi [1]. O'rta Osiyo tangashunosligi tarixi bo'yicha

aytdigan bo'lsak, hukmdor tasvirining tangalarda ifodalanishi Aleksandr Makedonskiy davriga borib taqaladi. U zarb ettirgan tangalarda ilk bor podshoh va ma'budlar tasviri hamda titulini zarb ettiradi [2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Numizmatika tarixiy hodisalarni qayta tiklash uchun eng aniq ma'lumot beruvchi tarix fanining tarmoqlaridan biridir. Numizmatik manbalar amaliy jihatdan hujjatli; ularni ishlab chiqish, tizimlashtirish va tahlil qilish, ayniqsa, o'rganilayotgan hudud tarixiga oid yozma manbalar yetarli bo'lmagan hollarda ishonchli ma'lumotlar olish imkonini beradi [5]. Baqtriya zarb etilgan birinchi tangalarning paydo bo'lishi Selevkning o'g'li Antiox II (Spitamening qizi Apamaning o'g'li) nomi bilan bog'liqdir. Bu tangalarning nomlari ham turlicha edi. Jumladan, oltindan yasalgan tangalar stater, kumush tangalar tetradraxma, draxma va yarim draxma deb atalgan [2]. Antiox II (mil. avv. 280-262-yillar) tangalarining o'ng tomonida toj kiygan shoh tasviri zarb etilgan. Tersida esa libossiz Zevs tasviri tushirilgan. O'ng qo'lida bir dasta chaqmoq. Chap qo'lida esa qalqon ushlagan Zevs hamda yunon tilida "Vasilevs Antioxoy" ya'ni "Shox Antiox" degan titul yozilgan [2].

Keng tarqalgan arxeologik ishlar tufayli, so'nggi yillarda, Yunon-Baqtriya numizmatikasi yuzlab tangalar bilan boyitildi, podsholikning pul munosabatlari to'g'risidagi bilimlarning rivojlanishi uchun ahamiyati kata yordamchi tarixiy fanlarning eng muhim tarmog'i hisoblangan numizmatikani naqadar muhim tarmoq ekanligini ta'kislash lozim[3]. Bu yangi materiallar Markaziy Osiyo mintaqasida yashagan xalqlarning azaliy tillari va yozuvlari yodgorliklari ularning tarixi, madaniyati, munosabatlarini o'rganish jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. P. Bernard Yevkratid hukmronligining boshlanishi miloddan avvalgi 170-yilga to'g'ri keladi deb hisoblaydi. Yunon-Baqtriya podshohlari ichida Yevkratid tangalari eng ko'pi hisoblanadi. Uzundaradan olingan draxma Yevkratid tangalarining birinchi turiga mansub. Tangadagi belgilar diqqatga sazovordir. Qiymat belgilarining paydo bo'lishi, aftidan, Yevkratidning davlati shaharlari bo'ylab tangalarni birlashtirishga urinishi bilan bog'liq. Shu sababli tangalarning og'irligini ko'rsatish uchun yunoncha harflarni qo'yish zarurati paydo bo'ldi [5].

Tadqiqot metodologiyasi. 8 nusxada 244 donani tashkil etgan Yunon-Baqtriya podsholigining tangapullaridan iborat, 2019-yil 14-sentyabr kuni "Ayritom" bojxona chegara postida qo'lga olingan kolleksiya shunday qimmatli xazinalardan biri. Ushbu Yunon-Baqtriya tangalarini o'rganish, tizimlashtirish va tasniflash qiyosiylikni talab qiladi, busiz ushbu numizmatik materialnin o'rganish imkonsiz bo'lib qoladi. Ushbu jamlangan kolleksiyani o'rganishda maqsad tizimlashtirish bilan cheklanib qolmasdan tipik va xronologik tasnifini yoritib berishni maqsad qilib qo'yildi. 8 guruhga mansub ushbu tangalar o'zining tasvir xarakteri, zarb etilganlik holati bilan bir biridan farq qilsa, kimyoviy tarkibi, og'irligi, diametrik bilan o'xshashdir. Jumladan Yevkratid (A) guruhga kiruvchi 28 dona tanganing avers hamda revers qismida tasvir yaxshi saqlangan. Yozuvni to'liq o'qish mumkin. Ushbu

guruhga kiritilgan tangalar orginal Yevkratid tangalarining birinchi turi hisoblanadi. Yevkratid (B) guruhga kiruvchi 48 dona tanga Yevkratid tangalariga taqlidan zarb etilgan, bunda avers hamda reversda mavjud tasvir saqlangan, biroq asl nusxadagi tasvirdan og'ish holatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Yevkratid (C) guruhga kiruvchi 8 dona tangada aversda hukmdor tasviri taqlidan tasvirlangan, reversda afsona asl nusxadagidek tasvirlangan. Yevkratid (D) guruhga kiruvchi 5 dona tangada avers hamda revers qismida asl tasvirdan anchayin uzoqlashish holatini ko'rish mumkin. Yevkratid (E) guruhga kiruvchi 4 dona tangada asl tasvirdan chekinish holadi darajasi oshib borgan. Yevkratid (F) guruhga kiruvchi 100 dona tangada tasvirni mutlaqo ko'rish imkoni yo'q biroq kimyoviy tahlili o'rganilayotgan Yevkratid tangalarining boshqa guruhga kiruvchi tangalarga juda o'xshash. Mazkur maqolada ilmiy-tadqiqotning analiz, sintez, analogik tahlil kabi usullardan samarali foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Yevkratid hukmronligi bosqichlarining nisbiy xronologiyasi tangalar bilan belgilanadi. Kumush tangalar ikonografik jihatdan ikkita asosiy turga bo'linadi. Birinchi tur: aversda diademdagi ko'krak qafasigacha bo'lgan hukmdor tasviri, reversda dafna shohlari bilan chopayotgan otlardagi Dioskur tasviri hamda oddiy afsona Qirol hukmdor Yevkratidning (tangasi) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ afsonasi ifodalangan [2]. Ikkinchi tur o'ng tomonida makedoncha dubulg'a kiygan shohning ko'kragigacha tushirilgan tasviri. Tersida esa ot choptirib kelayotgan egizak aka-uka Dioskur tasviri ifodalangan va tangada ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ "Xaloskor shoh Yevkratid" (Soter vasilevs Evkratidoy) degan yunoncha yozuv orqali o'z titulini ifodalagan. Yevkratid (G) guruhga kiruvchi 46 dona tanga aynan Yevkratidning birinchi tur tangalari va ularga taqlidan zarb etilgan namunalar hisoblanadi [6]. Shuningdek kolleksiyada 5 dona turli hukmdorlar tangalari ham uchraydi. Baqtriya hududida pul munosabatlarining boshlanishi antik davrga borib taqaladi. Yunon-Baqtriya podsholigining tanga sistemasi antik standartga asoslangan edi: tangalar asosan kumush va misdan, bazan tilladan zarb etilardi [2].

Yunon-Baqtriya kumush tangalari, asosan, bir andozada bo'lib, o'ng tomonida hukmdor podshonng, tersida esa u o'ziga pir qilnb olgan ma'budlarning, masalan, Zevs, Gerakl, Poseydon, Apollonning tasviri tushinilar edi. Ularda podshoning martabasinn, ismini hamda laqabini masalan «podsho Antimax Xudoning deb beruvchi grek yozuvlarn yarim doira yeki ustuncha shaklida joylashtirilgan. Bundan tashqari, tanganing tersida ma'budning tasviri yonida bir necha yunon harflaridan iborat monogramma xam bor. Monogrammaning nima uchun keraklngi haligacha noma'lum: ba'zi tadqiqotchilar bu zarbxona nomlarning qisqartirib yozilgani desa, ba'zilar tangalarni chiqarish uchun mas'ul bo'lgan amaldorlarning ismlari, xatto tanga zarb etilgan sana deb ham taxmin qilishadi [2] Biz o'rganayotgan numizmatik materialning asosini tashkil etgan hukmdor Yevkratid davrida zarb etilgan tangalar ichida o'ng tomonida podshohning o'z surati hamda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ «Ulug' shoh Yevkratid»

degan yozuv, tersida esa yigit yoki erkak xamda peshonasida tillaqosh taqqan ayolning yon tomonndan olingan surati aks ettirilgan. Suratning tagida: «Geliokl va Laodika» deb yozilgan tangalar uchraydi. Yunon-Baqtriya tangalari texnikaviy ijrosi jihatidan va xususan, podshohdarning siymosini aks ettirishdagi badiiy ifoda usullari jixatidan hatto eng baland saviyada zarb etilgan ellada tangalaridan ustun turadi. Yevkratidning kichik kumush tangalari, shuningdek, yirik nominallar, ikki turga bo'linadi. Birinchi tur: o'ngda ko'krak qafasigacha bo'lgan toj kiygan hukmdor tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri. Ikkinchi tur: o'ng tomonda toj va dubulg'adagi hukmdorning ko'krak qafasigacha bo'lgan tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri tushirilgan. Biz o'rganayotgan kolleksiyadagi Yevkratid tetrodraxmalari monogrammani birinchi turdagi tangalarni nazarda tutadi. Xuddi shunday tanga Kampirtepada ham topilgan. Ushbu joyda yana ikkita obol topilgan, ammo ularning ikkalasi ham yomon saqlanib qolgan, bu esa ularni qat'iy atributlashni imkonsiz qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qiladigan bo'lsak, Yevkratid hukmronligi bosqichlarining nisbiy xronologiyasi tangalar bilan belgilanadi. Kumush tangalar ikonografik jihatdan ikkita asosiy turga bo'linadi. Birinchi tur: aversda diademdagi ko'krak qafasigacha bo'lgan hukmdor tasviri, reversda dafna shohlari bilan chopayotgan otlardagi Dioskur tasviri hamda oddiy afsona Qirol hukmdor Yevkratidning (tangasi) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ afsonasi ifodalangan [2]. Ikkinchi tur o'ng tomonida makedoncha dubulg'a kiygan shohning ko'kragigacha tushirilgan tasviri. Tersida esa ot choptirib kelayotgan egizak aka-uka Dioskur tasviri ifodalangan va tangada ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ "Xaloskor shoh Yevkratid" (Soter vasilevs Evkratidoys) degan yunoncha yozuv orqali o'z titulini ifodalagan. Yevkratid (G) guruhiga kiruvchi 46 dona tanga aynan Yevkratidning birinchi tur tangalari va ularga taqlidan zarb etilgan namunalar hisoblanadi [6]. Shuningdek kolleksiyada 5 dona turli hukmdorlar tangalari ham uchraydi. Baqtriya hududida pul munosabatlarining boshlanishi antik davrga borib taqaladi. Yunon-Baqtriya podshohligining

tanga sistemasi antik standartga asoslangan edi: tangalar asosan kumush va misdan, bazan tilladan zarb etilardi. [2] Yunon-Baqtriya kumush tangalari, asosan, bir andozada bo'lib, o'ng tomonida hukmdor podshohning, tersida esa u o'ziga pir qilib olgan ma'budlarning, masalan, Zevs, Gerakl, Poseydon, Apollonning tasviri tushinilar edi. Ularda podshohning martabasini, ismini hamda laqabini masalan «podsho Antimax Xudoning deb beruvchi grek yozuvlari yarim doira yoki ustuncha shaklida joylashtirilgan. Bundan tashqari, tanganing tersida ma'budning tasviri yonida bir necha yunon harflaridan iborat monogramma xam bor. Monogrammaning nima uchun kerakligi haligacha noma'lum: ba'zi tadqiqotchilar bu zarbxona nomlarining qisqartirib yozilgan desa, ba'zilar tangalarni chiqarish uchun mas'ul bo'lgan amaldorlarning ismlari, xatto tanga zarb etilgan sana deb ham taxmin qilishadi [2]. Biz o'rganayotgan numizmatik materialning asosini tashkil etgan hukmdor Yevkratid davrida zarb etilgan tangalar ichida o'ng tomonida podshohning o'z surati hamda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ «Ulug' shoh Yevkratid» degan yozuv, tersida esa yigit yoki erkak xamda peshonasida tillaqosh taqqan ayolning yon tomonndan olingan surati aks ettirilgan. Suratning tagida: «Geliokl va Laodika» deb yozilgan tangalar uchraydi. Yunon-Baqtriya tangalari texnikaviy ijrosi jihatidan va xususan, podshohdarning siymosini aks ettirishdagi badiiy ifoda usullari jixatidan hatto eng baland saviyada zarb etilgan ellada tangalaridan ustun turadi. Yevkratidning kichik kumush tangalari, shuningdek, yirik nominallar, ikki turga bo'linadi. Birinchi tur: o'ngda ko'krak qafasigacha bo'lgan toj kiygan hukmdor tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri. Ikkinchi tur: o'ng tomonda toj va dubulg'adagi hukmdorning ko'krak qafasigacha bo'lgan tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri tushirilgan. Biz o'rganayotgan kolleksiyadagi Yevkratid tetrodraxmalari monogrammani birinchi turdagi tangalarni nazarda tutadi. Xuddi shunday tanga Kampirtepada ham topilgan. Ushbu joyda yana ikkita obol topilgan, ammo ularning ikkalasi ham yomon saqlanib qolgan, bu esa ularni qat'iy atributlashni imkonsiz qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Попов А.А. Греко-Бактрийское царство. – Москва: 2008. – С. 6.
2. Ртвеладзе Э.В. Древние монеты Средней Азии. – Ташкент: 1987. – С. 9.
3. Pidayev Sh. Tangalar davr ko'zgusida. – Toshkent: 1984. – B. 3-9.
4. Горин.А.Н. Денежное обращение северной Бактрии в середине II в. до н.э. – III в. н.э. – Ташкент: 1987. – С.3.
5. Зеймаль Е.В. Древние монеты Таджикистана. – Душанбе. 1983. – С.16.
6. Двуреченская Н.Д., Горин А.Н., Шейко К.А. Монеты из крепости Узундара (по результатам работ 2015 г.).
7. Попов А.А. Эволюция царской власти в Греко-Бактрии Античное общество - IV: Власть и общество в античности. Материалы международной конференции антиковедов, проводившейся 5-7 марта 2001. – С.10.
8. Ртвеладзе Э.В. Древние монеты Средней Азии. Из литературы. Г. Гусьяма. – Ташкент: 1987. – С.25.
9. Ртвеладзе Э.В. Титулы правителей государств и владений Средней Азии в начале I тыс.до н.э. // ОНУ. – 2006. – С. 46-57.
10. Sallet A. Die Nachfolger Alexanders des Grossen in Baktrien und Indien. Berlin, 1879. – P-23.